

Justitieutskottets betänkande

1976/77:25

med anledning av motioner om översyn i skilda hänseenden av rättegångsbalken m. m.

Motionerna

I motionen 1975/76:298 av fru Lindquist (m) hemställs att riksdagen hos regeringen anhåller om utredning och förslag till regler om medtilltalads hörande i rättegång.

I motionen 1975/76:714 av fru Jacobsson (m) hemställs att riksdagen beslutar att hos regeringen anhålla om att den skyndsamt tillsätter en utredning för översyn av 1948 års rättegångsbalk.

I motionen 1975/76:715 av fru Jonäng (c) hemställs att riksdagen hos regeringen begär översyn och förslag för att stärka rättssäkerhetsgarantin vid beslag av skriftlig handling.

I motionen 1975/76:1077 av herr Nyquist (fp) hemställs att riksdagen hos regeringen begär en utredning om en reformering av den svenska brottmålsprocessen i den riktning och enligt de principer som anges i motionen.

I motionen 1975/76:1998 av herr Bohman m. fl. (m) hemställs såvitt nu är i fråga att riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag om försöksverksamhet med jourdomstolar i enlighet med vad i motionen 1979 anförts (yrkande 9).

I motionen 1976/77:332 av herr Winberg m. fl. (m) hemställs såvitt nu är i fråga att riksdagen hos regeringen begär att förslag framläggs om försöksverksamhet med jourdomstolar i vissa tingsrätter (yrkande 4).

Översyn av rättegångsförfarandet vid allmän domstol

Enligt regeringens bemyndigande i februari 1977 har chefen för justitiedepartementet tillkallat en kommitté med uppdrag att göra en översyn av rättegångsförfarandet vid allmän domstol (Dir. 1977:10).

Utskottet

Inledning

I detta betänkande behandlar utskottet sex motioner vari begärs översyn eller ändringar i skilda hänseenden av rättegångsbalken (RB) m. m. Motionsyrkandena går ut på att riksdagen skall anhålla om utredning och förslag till regler om medtilltalads hörande i rättegång (mot. 1975/76:298), utredning för översyn av RB (mot. 1975/76:714), översyn och förslag för att stärka rättssäkerheten vid beslag av skriftlig handling (mot. 1975/76:715), utredning

om en reformering av brottmålsprocessen (mot. 1975/76:1077) och förslag om försöksverksamhet med jourdomstolar (mot. 1975/76:1998 yrkande 9 och mot. 1976/77:332 yrkande 4).

Rättegången vid de allmänna domstolarna regleras sedan år 1948 av RB, som statsmakterna efter ett långvarigt utredningsarbete antog år 1942. Under tiden efter RB:s ikraftträdande har skett flera partiella reformer på rättegångsväsendets område. Här kan nämnas 1965 och 1969 års beslut rörande de allmänna underrätternas organisation och de år 1971 genomförda begränsningarna i rätten att fullfölja talan till högsta domstolen. För civilprocessens vidkommande kan också erinras om 1974 års lagstiftning om rättegången i tvistemål om mindre värden. På brottmålsidan har ett utmärkande drag för rationaliseringssträvandena varit att domstolshandläggning i bagatellmål i ökad utsträckning ersatts med utomprocessuella reaktionsformer såsom strafföreläggande, ordningsbot m. m. Jämsides med att partiella reformer genomförts har på senare tid i olika sammanhang också förts fram önskemål om en mer genomgripande revision av bestämmelserna om rättegångsförfarandet. Sålunda har t. ex. riksdagen i samband med prövningen av förslaget till lag om rättegången i tvistemål om mindre värden erinrat om behovet av en allmän översyn av rättegångsförfarandet (JuU 1973:36).

Härefter har inom justitiedepartementet undersökts behovet och inriktningen av en översyn av rättegångsförfarandet. Resultatet av undersökningen har redovisats i en promemoria (Ds Ju 1976:8) Översyn av rättegångsförfarandet vid allmän domstol. Efter remissbehandling av promemorian och efter en av justitiedepartementet anordnad hearing i ämnet har enligt regeringens bemyndigande nyligen tillkallats en kommitté för att se över rättegångsförfarandet vid allmän domstol.

Beträffande kommitténs närmare arbetsuppgifter hänvisar utskottet till direktiven (Dir. 1977:10). Här bör dock nämnas att kommitténs uppdrag inte går ut på en fullständig översyn av RB:s hela regelsystem; som redan framgått är det närmast bestämmelserna om förfarandet i rättegången som översynen gäller. I första hand skall man ta sikte på att göra förfarandet mera flexibelt samt snabbare och billigare utan att befogade rättssäkerhetskrav sätts åt sidan. I direktiven slås fast att förfarandet också i fortsättningen bör vila på RB:s huvudprinciper om muntlighet, omedelbarhet och koncentration, även om dessa principer måste vägas samman med de krav som processekonomi, praktiska hänsyn och hushållning med rättsväsendets resurser uppställer. Av aktuella reformbehov kan här nämnas de som rör förfarandets uppdelning på förberedelse och huvudförhandling, avvägningen mellan muntlig och skriftlig handläggning, parts personliga inställelse inför rätta, bevisningens anordnande och rättegångskostnadernas fördelning mellan parterna. I fråga om tvistemålsprocessen bör särskilt beaktas erfarenheterna av rättegången i mål om mindre värden. Som en särskild fråga att överväga nämns i direktiven vidare en utbyggnad av systemet med

särskild medlare vid domstol för lösandet av konflikter mellan enskilda. Också när det gäller brottmålen är syftet att sträva efter flexibilitet och förenkling. Utrymmet för förenklingar på brottmålsidan anses dock i direktiven mera begränsat med hänsyn till utvecklingen mot ökad avkriminalisering och överförande av stora målgrupper från domstolarna till handläggning av åklagare eller polis.

Översyn av RB

Önskemålet i motionen 1975/76:714 om en översyn av RB utgår från en i motionen framförd kritik mot de nuvarande förfarandebestämmelserna när det gäller rättegången i brottmål och tvistemål. Motionärens synpunkter ansluter ganska nära till vad som i dessa delar anförts i direktiven till den nyssnämnda kommittén för översyn av rättegångsförfarandet vid allmän domstol. Genom tillsättandet av kommittén får motionsönskemålet enligt utskottets mening anses ha blivit tillgodosett. Någon riksdagens åtgärd i anledning av motionen erfordras därför inte.

Medtilltalads hörande i rättegång

Enligt 45 kap. 3 § RB gäller som huvudregel att åtal mot flera personer som deltagit i samma brott skall handläggas i en rättegång. Av olika skäl kan åtalen komma att särskiljas eller eljest handläggas i skilda rättegångar. Med hänsyn bl. a. till att den som är part i målet ej får höras som vittne uppkommer därvid inte sällan olika problem när det gäller de former under vilka den ene gärningsmannen skall höras mot den andre samt angående den hördes inställelseskyldighet, hans rätt till ersättning och möjlighet att biträdas av offentlig försvarare. Sådana problem har belysts i rättspraxis och behandlats av JO (se NJA 1972 s. 532 och JO 1974 s. 37).

Under hänvisning till bl. a. vad här skildrats uttalas i motionen 1975/76:298 att det framstår som olyckligt att de uppgifter en tilltalad har att lämna i ett mål skall avges under olika former beroende på hur rättegången framskrider mot en annan tilltalad i samma mål samt att bestämmelserna inte täcker alla situationer som därvid kan uppkomma. En enkel och rimlig regel anser motionären vara att den som är part i brottmål aldrig skall kunna höras annat än som part i målet, men att bestämmelserna om vittnesinställelse och ersättning till vittne skall äga motsvarande tillämpning i de fall då parten hörs utan att själv vara föremål för rannsakan. Motionsyrkandet mynnar ut i att riksdagen bör anhålla om utredning och förslag till regler om medtilltalads hörande i rättegång.

De frågeställningar som aktualiseras i motionen är enligt utskottets mening värda att närmare övervägas. Det gäller här praktiska problem rörande förfarandet i brottmål, och sökandet efter lämpliga lösningar får enligt utskottets mening anses ingå i det uppdrag som lämnats kommittén för översyn

av rättegångsförfarandet vid allmän domstol. Någon riksdagens åtgärd i anledning av motionen erfordras inte.

Beslag av skriftlig handling

I motionen 1975/76:715 yrkas att riksdagen skall begära översyn och förslag för att stärka rättssäkerhetsgarantin vid beslag av skriftlig handling. Till stöd för yrkandet anför motionären bl. a. att utredningen om telefonavlyssning i sitt betänkande (SOU 1975:95) Telefonavlyssning uttalat att skäl kan finnas att se över reglerna om beslag från samma utgångspunkt som gäller för översynen av reglerna om telefonavlyssning.

Grundläggande bestämmelser om beslag som processuellt tvångsmedel ges i 27 kap. RB. Regler om beslag finns även i annan lagstiftning. På grundval av de överväganden som gjorts av utredningen om telefonavlyssning framlades i prop. 1975/76:202 förslag till nya regler om telefonavlyssning vid förundersökning m. m. I det lagstiftningsärendet yppades skilda meningar om de nya reglernas utformning och innehåll, särskilt när det gällde rätten att utnyttja vid telefonavlyssning erhållen information om annan brottslighet än den för vilken avlyssningstillstånd givits. Under hänvisning härtill och till det samband som föreligger mellan reglerna om telefonavlyssning och regleringen av andra tvångsmedel begärde riksdagen samtidigt som propositionen avslogs en översyn av lagstiftningen om telefonavlyssning och andra tvångsmedel (JuU 1976/77:20, rskr 129). Frågan om en översyn av beslagsbestämmelserna har också nyligen aktualiserats genom en skrivelse från riksåklagaren till justitieministern. Här bör vidare nämnas att justitiekanslern i dagarna i skrivelse till justitieministern riktat uppmärksamheten på frågan om det skall vara tillåtet att vid husrannsakan ta i beslag handlingar som inte har samband med den sak för vilken husrannsakan beslutats.

Den av riksdagen begärda översynen av lagstiftningen om telefonavlyssning och andra tvångsmedel förbereds f. n. inom justitiedepartementet. Eftersom frågan om översyn av beslagsinstitutet härigenom och – såsom nyss beskrivits – på annat sätt aktualiserats i regeringens kansli, saknas enligt utskottets mening skäl för någon riksdagens åtgärd i anledning av motionen 1975/76:715.

Mellandom i brottmål

I motionen 1975/76:1077 framställer motionären – utgående från tankegångar i de anglosaxiska rättssystemen – ett yrkande som syftar till en sådan förändring av brottmålsprocessen att skuld- och påföljdsfrågorna inte sammankopplas. Motionären skisserar en ordning där processen delas upp i två etapper, en där ställning tas till frågan om den tilltalade begått gärningen och en där påföljden bestäms. Motionären förutser möjlighet till särskild

fullföljd i skuldfrågan till högre instans innan påföljdsfrågan behandlas. Förslaget motiveras närmast av kriminalpolitiska skäl och rättssäkerhetsskäl.

Efter RB:s införande har frågan om mellandom i brottmål av det slag motionären förordar behandlats av rättegångskommittén i betänkandet (SOU 1955:10) Vidlyftiga rättegångar. Efter ingående processuella överväganden uttalade kommittén att den sökt visa att ett införande av mellandom i brottmål skulle dels begränsa rättens möjligheter att vid avgörandet av såväl skuldfrågan som påföljdsfrågan beakta allt det processmaterial, som bör ligga till grund för avgörandet, dels ock göra det processuella förfarandet mera invecklat och därmed sannolikt också i många fall fördröja målens slutliga avgörande. De olägenheter som sålunda är förenade med institutet ansåg kommittén vara så stora, att de ej uppvägs av vad som skulle vinnas med detsamma. På grund därav föreslog kommittén inte någon åtgärd i förevarande avseende. Spörsmålet berördes därefter i prop. 1956:142 med förslag till lag om ändring i RB. Departementschefen ansåg att ett införande av institutet mellandom i brottmål otvivelaktigt skulle medföra åtskilliga svårigheter av processuell natur. Han ansåg det emellertid inte vara någon olöslig uppgift att komma förbi dessa svårigheter, men möjligen skulle en ganska ingående laglig reglering visa sig nödvändig. Frågan om mellandom i brottmål borde emellertid betraktas även och kanske främst från kriminalpolitisk synpunkt, och vissa kriminalpolitiska skäl kunde enligt departementschefen anföras för en ordning som i vissa fall möjliggör en sådan uppdelning av brottmålsprocessen att påföljdsfrågan ej prövas förrän skuldfrågan avgjorts i särskild rättegång. Problemet ansågs emellertid kräva ytterligare överväganden och departementschefen var inte beredd att då föreslå någon ändring i gällande regler.

Frågan återkom motionsvägen år 1969 och behandlades av första lagutskottet i dess utlåtande ILU 1969:23. Utskottet, som mot varandra vägde för- och nackdelar med den föreslagna ordningen, stannade för att motionen – främst med hänsyn till att frågan var uppmärksammas inom Kungl. Maj:ts kansli – inte borde föranleda någon åtgärd från riksdagens sida.

Här bör nämnas att utskottet år 1974 hade att bedöma ett mera kriminalpolitiskt färgat motionsförslag. I motionen begärdes utredning av ett förslag som innebar att domstol i brottmål skulle ta ställning enbart till skuldfrågan medan ett särskilt organ med starkt inslag av behandlingsexpertis skulle besluta om behandlingens utformning. Utskottet avstyrkte bifall till motionsyrkandet bl. a. under hänvisning till att den begärda utredningens syfte i väsentliga delar ansågs vara oförenligt med de grundtankar som uppbär brottsbalken och vår strafflagstiftning i stort (JuU 1974:10).

Enligt utskottets mening kan ett system med mellandom från kriminalpolitisk synpunkt ha ett viss värde bl. a. i mål där omfattande utredningar erfordras i påföljdsfrågan, t. ex. vid förordnande om rättspsykiatrisk undersökning. Om skuldfrågan avgjorts genom en fällande mellandom, ges nämligen en formell grund att behandla den misstänkte som dömd. Härigenom

skulle denne under undersökningstiden kunna beredas arbete och gemenskap med andra intagna i större utsträckning än som f. n. är möjligt. Vidare skulle kunna undanröjas något av den oro och ovisshet som den misstänkte ofta känner under väntetiden. Som motionären anför torde även andra kriminalpolitiska fördelar kunna vinnas. Å andra sidan måste enligt utskottets mening beaktas att – generellt sett – några nämnvärda fördelar från processrättslig synpunkt knappast skulle uppnås genom ett system med mellandom i brottmål. Tvärtom finns enligt utskottets mening skäl som talar mot införande av en sådan ordning. Utskottet vill här som exempel peka på den komplikation som uppstår om nytt material som borde inverka på frågan om den misstänktes skuld kommer fram under utredningen i påföljdsfrågan, alltså efter det att skuldfrågan avgjorts. Även i övrigt skulle, på sätt påvisats av bl. a. rättegångskommittén år 1955, ett införande av institutet mellandom medföra åtskilliga svårigheter av processuell natur.

Sammanfattningsvis kan det enligt utskottets mening hävdas att tillskapandet av en ordning med mellandom i brottmål skulle mindre väl låta sig förenas med de strävanden efter enkelhet och snabbhet också i brottmålsprocessen som kännetecknar direktiven för den pågående översynen av rättegångsförfarandet. Det torde ej heller tillhöra kommitténs uppgifter att närmare överväga motionesspörsmålet. Vad nu sagts bör enligt utskottets mening inte hindra att frågan, liksom hittills, uppmärksammas i det mer långsiktiga kriminalpolitiska arbetet. Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till motionen 1975/76:1077.

Jourdomstolar

I motionerna 1975/76:1998 och 1976/77:332 framställs yrkanden om att riksdagen skall begära förslag om försöksverksamhet med jourdomstolar. Bakom yrkandena ligger intresset av att utredning och lagföring, särskilt när det gäller unga lagöverträdare men även eljest, bör ske i så nära anslutning till brottstillfället som möjligt.

Tanken på jourdomstolar togs upp av brottskommissionen i dess betänkande (Ds Ju 1973:5) Åtgärder för att bekämpa brottsligheten och förbättra den allmänna ordningen. Kommissionen framhöll det angelägna i att åtgärder vidtas så att ett snabbare förfarande kan uppnås i brottmålsprocessen i stort. Sålunda borde enligt kommissionen bl. a. frågan om inrättande av jourdomstolar eller en på annat sätt förenklad brottmålsprocess utredas.

Vid riksdagsbehandlingen av de förslag som på grundval av brottskommissionens betänkande lades fram i prop. 1973:115 underströk utskottet (JuU 1973:26) – särskilt med tanke på de unga lagöverträdarna – angelägenheten av att tiden mellan en begången brottslig handling och myndigheternas slutliga ställningstagande blir så kort som möjligt. Utskottet delade kommissionens uppfattning att åtgärder bör vidtas som möjliggör att samtliga berörda myndigheter, dvs. polis, åklagare, barnavårdsnämnder

och domstolar, kan behandla förekommande ärenden med erforderlig skyndsamhet så att nödvändiga stöd- och hjälpinsatser sätts in på ett så tidigt stadium som möjligt. Den i det sammanhanget motionsvägen framförda tanken på jourdomstolar kunde dock utskottet inte ställa sig bakom. Frågan återkom år 1974 och utskottet gjorde då samma bedömning (JuU 1974:10).

Tanken på en försöksverksamhet med jourdomstolar togs på nytt upp i en motion till 1975 års riksdag. Utskottet vidhöll då sin tidigare ståndpunkt och avstyrkte bifall till motionsyrkandet under hänvisning särskilt till att motionsspörsmålet kan bli aktuellt i den översyn av RB som då förbereddes i justitiedepartementet.

När frågan nu åter är under bedömning vill utskottet först understryka betydelsen från kriminalpolitisk synpunkt av att tiden mellan en brottslig handling och myndigheternas slutliga ställningstagande blir så kort som möjligt. Utskottet vill också slå fast att det nu sagda har generell giltighet och alltså inte bara avser åtgärder mot unga lagöverträdare. Det bör vidare konstateras, att det av brottskommissionen och motionärerna uttalade önskemålet att åstadkomma ett snabbare förfarande i brottmålsprocessen som framgår av det föregående ligger väl i linje med det uppdrag som givits kommittén för översyn av rättegångsförfarandet vid allmän domstol. Mot den angivna bakgrunden bör det enligt utskottets mening vara lämpligt att kommittén under sitt arbete med att söka åstadkomma ett snabbare, enklare och mera flexibelt brottmålsförfarande även överväger tanken på jourdomstolar. När det gäller kommitténs överväganden i denna del vill utskottet tillägga att genom utvecklingen på senare år mot ökad avkriminalisering, lagföringsbegränsning och handläggning i utomprocessuell ordning utrymmet för en verksamhet med jourdomstolar synes ha minskat något. Bl. a. med hänsyn härtill och till vikten av att upprätthålla de grundläggande kraven på rättssäkerhet har utskottet inte ansett sig kunna ta ställning till frågan huruvida en verksamhet med jourdomstolar är en lämplig väg att nå önskvärd snabbhet i förfarandet. Kommitténs överväganden bör därför ske helt förutsättningslöst.

Vad utskottet sålunda anfört i anledning av motionerna 1975/76:1998 och 1976/77:332 bör ges regeringen till känna.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

1. att riksdagen beträffande *översyn av rättegångsbalken* avslår motionen 1975/76:714;
2. att riksdagen beträffande *medtilltalads hörande i rättegång* avslår motionen 1975/76:298;
3. att riksdagen beträffande *beslag av skriftlig handling* avslår motionen 1975/76:715;

4. att riksdagen beträffande *mellandom i brottmål* avslår motionen 1975/76:1077;
5. att riksdagen beträffande *jourdomstolar* med anledning av motionen 1975/76:1998 i denna del (yrkande 9) och motionen 1976/77:332 i denna del (yrkande 4) ger regeringen till känna vad utskottet anfört i detta hänseende.

Stockholm den 3 maj 1977

På justitieutskottets vägnar

LISA MATTSON

Närvarande: fröken Mattson (s), herrar Polstam (c), Jönsson i Malmö (s), Johansson i Växjö (c), Nygren (s), fru Bergander (s), herr Raneskog (c), fru Andersson i Kumla (s), herrar Winberg (m), Pettersson i Helsingborg (s), Lidbom (s), fru André (c), fru Johnsson (c), herr Körlof (m) och fru Andrén (fp).

Reservation

beträffande *jourdomstolar*

av fröken Mattson (s), herrar Jönsson i Malmö (s), Nygren (s), fru Bergander (s), fru Andersson i Kumla (s), herrar Lidbom (s) och Segerstedt (s), som anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 7 som börjar med "När frågan" och slutar med "till känna" bort ha följande lydelse:

Sedan frågan om *jourdomstolar* senast behandlades av riksdagen har arbete på en översyn av RB påbörjats i en särskild kommitté. Detta arbete är inriktat bl. a. på att åstadkomma ett snabbare och enklare brottmålsförfarande. Direktiven är så vidsträckta att kommittén, om den finner det lämpligt, kan pröva även frågan om *jourdomstolar*. Vid nuvarande tidpunkt finns därför inte skäl till något uttalande av riksdagen i ämnet. Motionsyrkandena bör avslås.

dels att utskottets hemställan under 5 bort ha följande lydelse:

5. att riksdagen beträffande *jourdomstolar* avslår motionen 1975/76:1998 i denna del (yrkande 9) och motionen 1976/77:332 i denna del (yrkande 4).